

Idrottens könsmönster

”bara är så” eller ”går att påverka”

Håkan Larsson, Gymnastik- och idrottshögskolan

Idrottsvärlden genomsyras av könsmönster. En del idrotter lockar flickor och pojkar, kvinnor och män i lika hög utsträckning, men många lockar i stor utsträckning bara *ett* av könen. Hur kan vi förstå dessa mönster? Vad innebär de för deltagarna? Går de att förändra? Hur?

Begreppet könsmönster innebär att andelarna flickor och pojkar, kvinnor och män varierar inom olika verksamheter. Inom idrott handlar det till exempel om att ledarkadern i huvudsak består av män, men också att många idrotter domineras av ett av könen. Medan basket, orientering och simning har en ganska jämn könsfördelning, är den ganska ensidig i de flesta andra idrotter. Inom ridsport,

konståkning och gymnastik är runt 80 procent av deltagarna flickor och kvinnor; inom flygsport, amerikansk fotboll och ishockey är uppåt 90 procent av deltagarna pojkar och män.¹ Hur kan man förstå dessa könsmönster? Vad får de för konsekvenser? Hur lätt eller svårt är det förslagsvis att bryta dem – om man skulle vilja?

År 1995 påbörjade jag ett forskningsprojekt om könsmönster i idrott och idrottsrörelsens jämställdhetsarbete. Då hade Riksidrottsförbundet (RF) ganska nyligen, 1989, antagit sin första jämställdhetsplan. Kunskapen om innehållet i jämställdhetsplanen var emellertid begränsad och för många var frågan om jämställd idrott helt obekant.² Trots att de könsmönster som präglar deltagandet i olika idrotter skiftat något under de senaste två decennierna, är de i många avseenden ännu desamma. Frågan är om kunskapen om RF:s jämställdhetsmål är större i dag än vad den var då.

Målen i *Idrottens jämställdhetsplan* har förändrats marginellt över tid. Företrädare för RF har dessutom framhållit att dessa mål måste ses som vägledande, inte tvingande, eftersom RF inte är en myndighet utan en medlemsorganisation med fristående idrotter och föreningar. På sistone har dock RF skärpt tonläget, framför allt när det gäller kvinnlig och manlig representation i beslutande organ.³ Målen är nu inte längre endast vägledande, utan RF följer noga upp könsfördelningen i styrelser och kan besluta om särskilda åtgärder, som kvotering, om förbunden inte uppnår målen senast år 2025. Kanske har denna åtgärd höjt medvetenheten om idrottens jämställdhetsmål bland förbund och föreningar?

Parallellt har RF, som ett uttryck för ökat samhällsansvar, beslutat om en ny strategi för att stimulera fler barn och unga att fortsätta med idrott längre: ”Från triangel till rektangel”.⁴ Medan triangeln symboliserar att de flesta barn och unga som en gång börjar idrotta efter hand slutar, symboliserar rektangeln att man i stället fortsätter att idrotta upp i vuxen ålder. Eftersom flickor statistiskt sett avbryter sitt idrottande tidigare än pojkar, kan man tänka sig att en åtgärd som denna inverkar även på idrottens könsmönster.

¹ Riksidrottsförbundet, 2016.

² Larsson, 2001.

³ Riksidrottsförbundet, 2018a.

⁴ Riksidrottsförbundet, 2018b.

I föreliggande kapitel riktas ett särskilt fokus mot könsmönster inom barn- och ungdomsidrott, det vill säga föreningsidrott där barn och ungdomar mellan 7 och 20 år deltar. Syftet med kapitlet är att bidra med kunskap om under vilka förutsättningar flickor och pojkar deltar i föreningsidrott, särskilt när det gäller kön. En viktig frågeställning är hur olika idrotter utformas, bedrivs och uppfattas av deltagarna, och hur utformningen av verksamheten eventuellt påverkar könsfördelningen. Kan könsfördelningen exempelvis förstås som uttryck för bristande jämställdhet? Innehållet bygger i huvudsak på information från intervjuer med representanter från fem idrotter: brottning, gymnastik, ishockey, ridsport och taekwondo.

Könsmönster och könsnormer

Vad innebär könsmönster? Vad är det som gör att ishockey lockar många manliga utövare medan ridsport lockar många kvinnliga? Och vad är det som gör att över 70 procent av specialförbundens ordförande och landslagstränare för seniorer är män? Rent konkret är det naturligtvis svårt att jämföra dessa mönster. Det som avgör varför unga individer lockas till en viss idrott och inte till en annan eller vem som återfinns på en högt uppsatt position i en idrottsorganisation är olika saker. Jag menar dock – och det är ett av denna studies grundläggande antaganden – att båda mönstren uttrycker och genomsyras av könsnormer. Uppslagsboken definierar normer som handlingsregler, påbud om hur människor bör vara och bete sig, eller om hur något bör vara beskaffat eller organiserat.⁵ Dessa handlingsregler och påbud är ofta outtalade och vi känner till dem mera intuitivt. De är snarare indirekt inlärd.

Normer genomsyrar alla verksamheter, men vi blir påmind om dem först när vi bryter mot dem. De främjar och begränsar, de varierar beroende på tid och plats; människor kan leva enligt dem eller bryta dem, men det senare har ofta ett pris. Det kostar att inte vara och bete sig som förväntat – att vara normal. Eftersom normer ofta uppträder som självklarheter, åtminstone för majoriteten, är de svåra att påvisa entydigt. De ger sig till känna främst som underförstådda antaganden om hur saker och ting ligger till. Här är det min uppgift att peka på de underförstådda antaganden om könen som finns inom – och påverkar verksamheten i – olika idrotter.

Normer uttrycker även maktordningar. Att det finns handlingsregler och påbud innebär inte att alla beter sig som förväntat. Det finns alltid människor som inte

⁵ Nationalencyklopedien, ne.se/norm.

klarar av att – eller vill – leva upp till normerna. Ofta hamnar de utanför. Möjligen kan de ha andra symboliska tillgångar som gör att de kan delta, trots att de saknar en specifik tillgång. Det kan till exempel gälla hbtqi-personer. Heteronormativitet kallas det underförstådda antagandet att *människor är kvinnor eller män* och att *alla är heterosexuella*.⁶ Det finns många antaganden som är förknippade med heteronormativitet, till exempel hur flickor och pojkar är och vad puberteten innebär för dem. Därför är det ovanligt att homo- och bisexuella idrottare ”kommer ut”. Så länge de kan tas för heterosexuella platsar de inom idrotten, men skulle de offentliggöra sin sexuella läggning finns alltid risken att nedvärderas, marginaliseras och, som en följd av detta, exkluderas. Det kan för övrigt också gälla pojkar och flickor som deltar i en idrott som domineras av det motsatta könet. Så länge individen är framgångsrik verkar det relativt problemfritt att delta, men om hon eller han är medioker uppstår ofta frågan: Varför är hon/han med här?

En del uppfattar arbetet mot begränsande könsnormer som onödigt eller till och med missledande. Detta märks till exempel ofta i diskussionen om könskvotering. Inför utsikten om införande av könskvotering i en verksamhet framhåller de att ”kompetens är viktigare”, eller att ”kompetens går före kön”. Sådana resonemang vittnar om ett grundläggande missförstånd. Normer bidrar tvärtom till att vissa saker *framstår* som rimliga, till exempel att det krävs en viss kompetens snarare än en annan för att någon ska klara av en viss syssla. Bevekelsegrunden för könskvotering är att värdefull kompetens som annars skulle ha gått till spillo istället tillförs verksamheten.

Mitt antagande i denna studie är således att idrottens könsmönster bottnar i sociala normer, handlingsregler och påbud, som säger (trots att de oftast är outtalade) att en person ska vara och göra på ett visst sätt för att platsa. Normer fungerar både gynnande och hindrande; de gör det till exempel lättare för en flicka att ta kontakt med en ridklubb för att undersöka möjligheterna att få delta – det är förväntat och i den sociala meningen ”normalt”, men de hämmar henne också från att ta kontakt med en ishockeyklubb i samma syfte. Det senare är oväntat och i social mening ”onormalt”. I fallet med ridklubben behövs ingen särskild kampanj för att attrahera flickor, men för hockeyklubben kan det underlätta om den annonserar om speciell ”tjejträning”.

Eftersom normer genomgående är outtalade, verkar de ospecificerat. Med detta menar jag att de signaler som klubben skickar ut om sin verksamhet har stor

⁶ Linghede, 2014.

inverkan på attraktionskraften hos olika individer, men att den inte har ensamrätt på normerna. Även människor i omgivningen, inklusive massmedia, bidrar till att sprida bilder av olika idrotter, som gör att en viss idrott ”känns rätt” (eller fel) för någon. Att normer är outtalade och verkar ospecificerat medför alltså också att de *känns* mer än förstås intellektuellt. Formuleringar som ”jag älskar det” eller ”det är inget för mig” brukar vara tydliga uttryck för att en individ kan, eller inte kan, leva upp till dominerande normer.

När det gäller kön är det vanligt att frågan om påverkan från arv och biologi ställs. Är den relevant? Möjligen, men mitt intryck är att frågan reses utifrån en helt annan bevekelsegrund. Att hänvisa till biologiskt arv brukar vara ett försök att frikoppla sociala skeenden och mänskliga beteenden från makt utifrån följande underförstådda antagande: Det är den biologiska könsskillnaden som ligger bakom könsmönstren. Eftersom det biologiska arvet inte kan påverkas i nämnvärd utsträckning går det inte att påverka könsmönstret. Alla försök att påverka könsmönstret är bara dumt och bortkastad tid. Inte sällan åtföljs uppfattningar av den här typen med det heteronormativa antagandet: Tjejer och killar är olika, det är bara naturligt. Försök inte göra tjejer och killar till något de inte är. Förbehåll av den här typen verkar ofta resas av personer som inte själva blivit konfronterade med könsnormer; som inte själva har upplevt hur orättvist det kan vara att bli marginaliserad och exkluderad eftersom hen vill göra eller vara på ett sätt som inte är förväntat.

Studiens genomförande

Tillsammans med Centrum för idrottsforskning valdes ett antal idrotter ut, vilka skulle spegla en variation av förhållanden avseende könsmönster: både kvinno- och mansdominerade idrotter, lag- och individuella idrotter, stora och små idrotter samt idrotter med stabila könsmönster och sådana där könsmönstren förändrats över tid. Mot denna bakgrund valdes följande ut:

Brottning: En liten, individuell idrott, med stor andel manliga utövare. Det finns två stilar i brottning, fristil och grekisk-romersk stil. Pojkar och män kan utöva båda stilarna (men deltar framför allt i grekisk-romersk stil), medan flickor och kvinnor endast utövar fristil. Kvinnligt deltagande introducerades under 1980- och 90-talen, därefter har andelarna kvinnor och män, flickor och pojkar varit i stort sett oförändrade.

Gymnastik: En av de största idrotterna. Den består av flera grenar, där de mest framträdande är artistisk gymnastik (AG), som finns i en kvinnlig och en manlig form; rytmisk gymnastik (RG), med endast kvinnliga utövare; och trupp, som förekommer i tre former: kvinnlig, manlig och mixed. Andelen kvinnliga utövare dominerar och könsmönstren har varit stabila över tid. En ökning av andelen pojkar kan skönjas under de allra senaste åren, vilket kan förklaras med att Gymnastikförbundet tagit sig an den nya verksamhetsformen parkour.

Ishockey: En stor lagidrott med en stor andel pojkar och män. Runt 5 procent av utövarna är flickor och kvinnor och liksom när det gällde brottning slog kvinnlig ishockey igenom under 1980- och -90-talen, något senare än i andra lagidrotter. Möjligen hänger detta samman med de större inslagen av kampmoment och kroppskontakt i ishockey, något som gör att idrotten påminner om kampsport som brottning och taekwondo, där kvinnligt deltagande slog igenom under samma tidsperiod.

Ridsport: En stor individuell idrott, där andelen kvinnliga utövare dominerar och könsmönstren varit stabila åtminstone sedan 1900-talets mitt. Tidigare var ridsporten, främst som en följd av dess kopplingar till militären, en manlig idrott. Denna bakgrund har blivit grundligt utforskad i tidigare studier.⁷ Liksom gymnastik rymmer ridsporten flera olika grenar, till exempel hoppning, dressyr, fälttävlan och körning. Det kvinnliga deltagandet är som mest framträdande på ridskolorna. Andelen män ökar successivt ju mer tävlings- och elitinriktad verksamheten blir.

Taekwondo: En liten individuell idrott, där andelen manliga utövare dominerar, men där könsmönstren förändrats under de senaste åren. Taekwondo har tusenåriga anor i Korea, men är en relativt ny idrott i Sverige. Den introducerades i början av 1980-talet och fick snabbt genomslagskraft bland unga män. Ganska snart började dock även flickor och kvinnor delta. I taekwondo finns flera discipliner, varav de mest framträdande är kamp, eller fight som intervjupersonerna föredrar att kalla det, och *poomsae*. Det senare är en form där utförandet, tekniken, i rörelserna står i fokus för domares bedömningar. Inom fight är pojkar och män övervägande sett till antalet, i *poomsae* är det tvärtom.

I varje idrott hade jag ambitionen att göra fem gruppintervjuer: en med företrädare för det aktuella specialidrottsförbundet och fyra med företrädare för två föreningar i respektive idrott, varav en med ledare och tränare och en med utövare (helst både

⁷ Se t ex Hedenborg, 2013.

flickor och pojkar) i åldern 15–20 år. Denna ambition uppnåddes också, med några undantag. I ridsport fick jag endast kontakt med en förening som accepterade deltagande. I en taekwondoförening blev bara intervjun med en ledare av. När det gäller intervjuerna med utövarna, fick jag inte mer än vid hälften av tillfällena möjlighet att samtala med både flickor och pojkar.

En av gymnastikföreningarna hade sin verksamhet på ett sportcenter som bildade allians med två andra föreningar, en badminton- respektive en tennisförening. Till intervjun kom en ledare för respektive förening. Här hade tennisledaren missat att tillfråga utövare om de ville delta. Därför genomfördes denna intervju med fyra badmintonutövare och inga av tennis.

Som underlag för intervjuerna hade jag en intervjuguide, vilken anpassades något beroende på vilka intervjupersonerna var: förbundsledare, föreningsledare eller utövare. Intervjuerna med ledarna behandlade tre områden: 1) eventuella könsmönster, 2) eventuella förändringar av dessa över tid och 3) ambitioner att förändra dem. Även i fallet med utövarna fanns dessa områden med i bakgrunden, men här utgick jag i större utsträckning från frågor av typen: Vad lockar med idrotten? Vad finns det för föreställningar/fördomar om deltagare i den aktuella idrotten? Och Hur har de påverkat ditt idrottande?

Resultat

I de två kommande avsnitten avser jag belysa *mötet* mellan idrottsnormer (vad en idrott "är", eller "vad som gäller" inom en idrott) och könsnormer (vad flickor och pojkar "är"). Att granska detta möte mellan föreställningar om idrotter och om flickor och pojkar kan bringa ljus över varför könsmönstren ser ut som de gör.

Idrott "är" ...

Alla idrotter har vuxit fram i ett visst historiskt sammanhang. De flesta av de idrotter som ryms under RF:s paraply är i grund och botten tävlingsidrotter. De konstruerades och organiserades med utgångspunkt i att en viss grupp av människor som deltog i dem – unga män – skulle kunna mäta sina förmågor mot varandra så att någon kunde utses till vinnare, ytterst i internationella mästerskap. Efter hand har idrotterna kommit att utövas av nya grupper, kvinnor, ungdomar, barn och så vidare, och med delvis andra motiv, till exempel i motionssyfte eller helt enkelt för nöjes skull, av utövare som inte aspirerar på att vara bäst. I mina

intervjuer dominerar likväl antaganden om att idrott *ytterst* syftar till prestationsoptimering och tävling, men dessa antaganden är ofta underförstådda. De kommer till uttryck i utsagor om "vad som gäller" i verksamheten, till exempel avseende hur träning och tävling organiseras och att detta är svårt att ändra på eftersom idrotten styrs av internationella idrottsorganisationer. Det kan gälla vid vilken ålder prestationsinriktad träning inleds, hur ofta det ska tränas i olika åldrar, hur träningspassen är upplagda, vem som tränar med vem samt var och när det är tävling. De som deltar mot bakgrund av motionsmotiv eller för nöjes skull har att anpassa sitt deltagande till vad som gäller; mer i vissa idrotter, mindre i andra.

Vad innebär det då att flera av idrotterna, antagligen de flesta, har konstruerats med föreställningar om *ett* av könen – män – som modell? När det gäller fysisk kapacitet har sociologen Connell⁸ framhållit att förmågan att bemästra och dominera rummet och omgivningen är en av de egenskaper som främst kommit att förknippas med manlighet. På liknande sätt har filosofer som Gilligan⁹ och Young¹⁰ anfört att egenskaper som omsorg respektive kroppskontroll och förmågan att behaga i stället kommit att förknippas med kvinnlighet. Historiskt sett har dessa normer märkts tydligt i svensk idrott.¹¹ De kommer även till uttryck denna gång, men det varierar huruvida de uppfattas som *exklusivt* manliga eller kvinnliga av intervjupersonerna, eller om de kan komma till uttryck hos *både* kvinnor och män. Att könsskillnader inte alltid ses som absoluta, utan ibland luckras upp, ser jag som en ny trend.

När jag ber intervjupersonerna beskriva sina idrotter gestaltas de ofta som komplexa; de är alla uppbyggda kring en rad olika egenskaper. De skulle alltså kunna appellera till alla individer, oavsett kön. När jag däremot ber intervjupersonerna lyfta fram det som är särskilt betydelsefullt i den egna idrotten, får jag ofta svar som matchar könsmönstret inom den aktuella idrotten. I de mansdominerade idrotterna förs då egenskaper som fysik, aggressivitet, ja, till och med macho, på tal; i de kvinnodominerade idrotterna estetik och omsorg.

Brottning och ishockey – kamp och aggressivitet

Inom såväl Svenska brottningsförbundet som Svenska ishockeyförbundet bedrivs *en* specifik idrott, brottning respektive ishockey. Dessa idrotter är båda komplexa

⁸ Connell, 1983.

⁹ Gilligan, 1985.

¹⁰ Young, 2000.

¹¹ Larsson, 2001.

på så sätt att brottning, enligt intervjupersonerna, kräver styrka, smidighet, uthållighet med mera, medan ishockey inkluderar snabbhet, balans, perceptionsförmåga och så vidare. När jag ber intervjupersonerna lyfta fram det som skiljer idrotterna från andra, betonas detta till trots fysik och aggressivitet. Detta anses alltså vara de särskiljande element som, så att säga, krävs av utövarna – om man vill bli bra.

Brottning inkluderar som tidigare nämnt två stilar, fristil och grekisk-romersk stil. Varför utövar män båda stilarna medan kvinnor endast utövar fristil? Ingen av de intervjuade kan med säkerhet svara på denna fråga. Då kvinnor kom in i brottningen på 1980- och -90-talen började de med fristil. Min hypotes är att grekisk-romersk stil var mera populär bland de manliga brottarna, åtminstone i vår del av världen, medan fristilen, så att säga, var ledig för kvinnorna. Kvinnornas intåg i brottningens värld har därmed inte på allvar utmanat könsordningen inom brottning, eftersom uppdelningen till stor del blev att kvinnor brottas i fristil medan män brottas i grekisk-romersk stil.

När kvinnor kom in i ishockey anpassades reglerna däri delvis. Tacklingar får i damhockey endast förekomma längs rinkens sarg, inte mera centralt på isytan. Därtill finns större krav på skydd. Till exempel är ansiktsgaller obligatoriskt i alla åldrar. Min tolkning är att dessa anpassningar, som enligt intervjupersonerna tillkommit på initiativ från Nordamerika, varifrån den internationella ishockeyn styrs, bidragit till att könsordningen inte heller i ishockey utmanats på allvar. De frambringar i lägre grad kamp och aggressivt spel jämfört med i herrhockey.

Taekwondo – en mellanposition

Taekwondo har många likheter med brottning och ishockey, det är en kampsport med starka inslag av fysik och aggressivitet och domineras till antalet av pojkar och män. Till skillnad från de två nyss nämnda idrotterna rymmer emellertid verksamheterna inom Svenska taekwondoförbundet flera olika grenar, både sådana som inkluderar kamp mellan två opponenter och sådana som kretsar kring tekniken i rörelsemönstret. Ett väsentligt inslag i verksamheten är dessutom det att träna och prövas för en viss färdighetsnivå, vilket kommer till uttryck i olika bälten, och där svart bälte är ett hägrande mål för många utövare. Övning och prov för så kallad gradering förekommer regelbundet i verksamheten.

I taekwondo lockas pojkar mera av kampen mellan två opponenter, den disciplin som av intervjupersonerna kallas *fight*. Flickor lockas i stället mera av *poomsae*, där

de tävlande genomför ett mönster av sparkar och slag varvid färdigheten i tekniken bedöms av domare. Det finns däremot inga organisatoriska hinder, som i brottning och ishockey, för *båda* könen att delta i de olika disciplinerna. Min tolkning är vidare att praxis kring träning och examen för graderingarna bidrar till att utmana könsnormer. Både pojkar och flickor kan vara lika inriktade på att uppgraderas till svart bälte.

Möjligen som en följd av en mera differentierad verksamhet finns en hel del i mitt material som antyder att taekwondo därutöver skiljer sig från brottning och ishockey när det gäller underförstådda antaganden om träning inför tävling. Tränarna är tydligare med att tävling inte är ett självändamål och flera utövare framhåller detta som speciellt positivt med taekwondosporten. Rent konkret märks de större möjligheterna att utöva taekwondo för motions- eller rekreationssyften främst i den stora heterogeniteten i träningsgrupperna, där en grupp med ett 30-tal deltagare rymmer utövare ifrån cirka tolv upp till cirka 60 års ålder, med mycket olika prestationsnivåer.

Gymnastik och ridsport – estetik och omsorg

Gymnastik och ridsport domineras båda av flickor och kvinnor. Gemensamt för dessa idrotter är att det inom ramen för deras förbund, Svenska gymnastikförbundet respektive Svenska ridsportförbundet, finns flera olika idrotter eller grenar på programmet, med varierande andel flickor/kvinnor och pojkar/män.

I ridsport finns det, intressant nog, endast en tävlingsklass, där flickor/kvinnor och pojkar/män tävlar gemensamt. Inom gymnastik tävlar könen däremot åtskilt, med vissa undantag i trupp. Avsaknaden av könsåtskilda tävlingsklasser i ridsport är värd att notera och kan tolkas så att människans fysik här får ett mindre fokus, jämfört med i idrotter som måste utövas könsåtskilt eftersom de flesta där uppfattar fysiken som det främsta motivet för sådan åtskillnad.¹² Inom ridsport kan man tänka sig att det är hästen som ”gör jobbet” och människan i stället styr ekipaget – därför finns inget motiv för könsåtskillnad. Men uppfattningen att hästen gör jobbet utmanas av de ridsportflickor som ingår i studien, vilket jag återkommer till i nästa avsnitt.

¹² Jfr Riksidrottsförbundet, 2009.

Inom gymnastikens grenar finns potentiellt många olika viktiga fysiska egenskaper som styrka, rörlighet och koordination (akrobatik). När jag ber intervjupersonerna lyfta fram vad som är särskilt betydelsefullt inom gymnastiken lyfts emellertid framför allt estetiken fram, det vill säga att gymnastiken är en bedömnings sport där fokus ligger starkt på det tekniska utförandet av en rörelse som alltså bedöms (och inte som mera brukligt mäts) av domare. Estetik är en egenskap som historiskt sett starkt knutits till kvinnlighet. Många av de så kallade estetiska idrotterna, såsom gymnastik, konståkning och danssport, domineras av flickor och kvinnor. Inom AG skiljer sig likafullt disciplinerna åt på så sätt att de kvinnliga relativt sett kräver mera rörlighet och smidighet, medan de manliga kräver mera styrka och kraft.

Inom ridsport, i synnerhet när det gäller ridskoleverksamheten, betonas relationen till, kommunikationen med och omsorgen om hästen fram som betydelsefulla. Samtliga dessa egenskaper; relationer, kommunikation och omsorg, förknippas ofta med kvinnlighet. Samtidigt berättar intervjupersonerna att det är "skitigt" i stallet och att hästarna är stora, starka och tunga (siffran 500 kg nämns regelbundet) och kräver sin kvinna i hanteringen. Detta verkar ändå inte påverka könsmönstret. Ovan nämnda tolkning av den gemensamma tävlingsklassen för kvinnor och män inom ridsport, att det är hästen som gör jobbet, har medfört att många utomstående, enligt de intervjuade ridsportflickorna, inte uppfattar ridsport som "riktig idrott". Flickorna berättar att de får lägga åtskillig energi på att förklara för "sådana som inte förstår" att ridsport är fysiskt ansträngande och kräver skicklighet som vilken annan idrott som helst.

En skillnad mellan gymnastik och ridsport är att tävlingsfokus framstår som betydligt större inom gymnastik och framför allt att identifieringen av talanger sker betydligt tidigare där jämfört med de andra idrotterna i urvalet. På så sätt uppstår redan i sjuårsåldern en differentiering mellan verksamheter med tävlingsinriktning och de med breddinriktning. Parallellt sker en uppdelning i flick- och pojkgrupper, till vilket jag återkommer i avsnittet Träna tillsammans – eller var för sig?

Helt tydligt när det gäller alla fem idrotterna är att rekryteringen till verksamheten påfallande ofta går via släktskapsförhållanden. Detta gäller desto mer för de mindre idrotterna (brottning och taekwondo), som inte exponeras för potentiella utövare i samma utsträckning som större idrotter, men mönstret förekommer även i dessa. Det relaterar antagligen till de särskilda omständigheter som gäller för olika idrotter. Ishockey, som är en dyr och träningsintensiv idrott redan i tidig ålder, kräver kunskap och ett stort föräldraengagemang. Samma sak gäller för gymnastik,

särskilt för de unga aktiva som redan i sjuårsåldern rekryteras till elitgrupperna, vilka tidigt uppnår en träningsvolym på uppåt tio timmar i veckan. När det gäller ridsport handlar förutsättningarna främst om hästågande och de särskilda initiativ som är förknippade med verksamheten i stallen. De allra flesta av de intervjuade ungdomarna vittnade om att de, så att säga, hamnat i den aktuella idrotten tack vare ett äldre syskon eller en förälder. Detta bidrar sannolikt starkt till att könsmönstren återskapas. Möjligen bidrar även föräldrar och äldre syskon som har erfarenhet av en viss idrott till att normalisera den förskjutning i ökad träningsmängd och intensitet som i många idrotter följer med åldern.

Det finns således starka föreställningar om hur olika idrotter ”är”; föreställningar som också backas upp av de rent praktiska omständigheter som omgärdar idrotterna, till exempel organisation av tränings- och tävlingsverksamhet samt rekrytering av utövare. Frågan är hur allt detta relaterar till föreställningar om hur flickor och pojkar ”är”?

Flickor och pojkar ”är” – eller ”blir”

Flickor och pojkar, både potentiella deltagare och de som redan deltar, har att förhålla sig till ”vad som gäller” i olika idrotter. De har att förhålla sig till starka normer om betydelsen av fysik och aggressivitet i tre av idrotterna; brottning, ishockey och taekwondo, respektive om estetik och omsorg i övriga två; gymnastik och ridsport. Hur ”är” då flickor och pojkar i förhållande till dessa normer? Inom alla fem idrotterna förekommer vad jag kallar för en *förhandling* om hur flickor och pojkar ”är” – eller ”blir” – inom en viss idrott.

Flickor och pojkar i mansdominerade sammanhang

Brottning gestaltas i intervjuerna som en ”fysisk” idrott med utpräglade kampmoment, egenskaper som gärna förknippas med manlighet. Brottaren Bianca framhåller att en del människor, särskilt de som inte känner till brottning, blir: ”... förvånade av att en tjej går på det [brottning]. Många tänker väl att det är en killsport.” Tova, taekwondoutövare, vittnar om en liknande förvåning bland människor hon möter: ”Du ska ju inte hålla på med kampsport. Du är ju tjej, du ska ju gå på balett eller nåt sånt där.” Flera av intervjupersonerna använder uttryck som macho och machokultur när vi samtalar om verksamheterna. Taekwondoledaren Tamara, som har en mångårig bakgrund även som utövare inom idrotten, lyfter emellertid möjligheterna också för flickor och kvinnor att vara macho:

Jag tänker att det är en machokultur [i taekwondo], som min arbetsgrupp, alltså socionomer, hade gått i taket på ... att: "Usch, det här är hemskt!" Men där jag som kvinna i en sån här kampsport tänker att, machokulturen som jag har vuxit upp med i min förening, och som jag upplever i Sverige över lag, är tillåtande ... så ... ja, kvinnor kan vara macho, hbtq-personer kan vara macho ... och på nåt sätt skulle jag säga att machokulturen behövs lite grann, eftersom man måste tuffa till sig. Man kan inte lägga sig ner och gråta när nån slår på en och så där.

Tamara beskriver machokulturen inom taekwondo som tillåtande: "Alla kan vara macho!" Men Tamara och hennes förbundskollega Tarek förhandlar trots allt om en rad föreställningar om könen som präglar deras verksamhet:

Tarek: Det är samma sak med "tjejarmhävningar" eller med att saker är "tjejigt"; nej, jag hoppas att det inte förekommer. [...]

Tamara: Ja, som att vi inte skulle kunna göra riktiga armhävningar.

Tarek: Tvärtom, tjejer är mycket duktigare ... alltså på det jag tränar, alltså teknikdelen, där är ju tjejerna mycket vigare och har mycket snyggare sparkar, liksom ... och då går jag inte och säger det till alla killar ... det handlar egentligen mer om individ, liksom.

Tamara: Och jag tänker på när vår tränare har stått och slagit oss, liksom ... okej, alltså han har slagit oss lite med bambupinnar i magen ... och jag har aldrig reagerat på att han skulle ha slagit lättare på tjejer än på killar. Utan är det en liten människa så slår man lösare och en stor människa hårdare. [...]

Tarek: Men det ställs aldrig lägre krav. Alla springer tio längder. Alla gör 20 armhävningar. Alla gör tio sparkar. Det är aldrig så att om du är tjej så gör du mindre. Även matchronder på tävlingar är lika. Exakt lika.

Även om det kan gå för sig att överskrida traditionella normer för vem som får göra vad och hur man ska vara, finns de traditionella föreställningarna om flickor och pojkar där som en fond för resonemang och förhållningssätt. Det finns "tjejarmhävningar" och annat "tjejigt" som både underförstått och uttryckligen utgår från att flickor och kvinnor inte skulle klara av samma saker som pojkar och män, vilka kan göra "riktiga" armhävningar. Varför "är" då flickor och pojkar som de är inom de mansdominerade idrotterna? Förbundsledaren Bo tror att "... killar är mer benägna att vilja ... tidigare än vad tjejer vill. Tjejer vill mer hålla på för att det är bra träning, kul med brottning, bra kompisar. Dom är inte lika inne på att vinna." Hans resonemang grundas i ett antagande om att egenskaperna, så att säga,

finns i flickorna och pojkarna. De är som de är eftersom de är flickor respektive pojkar. I förhållande till detta framhåller Bos kollega Britta att flickors beteenden kan förstås på andra sätt:

Jag är nog mer inne på ledarskapet ... jag tror inte att tjejer automatiskt inte har samma vinnarinstinkt. Det tror jag inte. Jag tror mer att det är ledarbrist ... att vi har många ledare som lever kvar i det gamla tänket, öststatstänket, som vi säger (skratt). Jag tror inte alls det är något problem att få tjejer att stanna kvar med rätt ledare.

Britta resonerar utifrån ett perspektiv där förklaringen inte söks i hur flickor "är", utan i hur flickor "blir", bland annat som en följd av ledarskap. Båda dessa perspektiv, "är" och "blir", förekommer regelbundet i materialet, men ärperspektivet är vanligare, det utgör det dominerande, där blir-perspektivet utmanar detta.

Ytterligare en egenhet i gestaltningen av flickor i mansdominerade idrotter (det förekommer även omvänt) handlar om förhållandet mellan "mig" och "dom andra". I följande citat berättar brottningsledaren Berit om sin dotters deltagande:

Hon älskade att tävla ... tävlingsmomentet, att vinna ... var det som gjorde att hon fortsatte [...] Träna å bli trött [...] Det är ju tufft å det gör ont [att brottas] å det är kanske inte så många [flickor] som kan ta det ... att det gör ont.

Enligt Berit älskade dottern att tävla – och vinna. Men träningen var tuff och inte många flickor kan ta att det gör ont. Liknande resonemang framkom i min egen studie för tjugotalet år sedan.¹³ *Flickor i allmänhet* kan vara på ett sätt, men *jag* (i det här fallet Berits dotter) är på ett annat sätt, åtminstone till en viss gräns. Till slut verkar dock antaganden om att jag är som "dom andra", de som är "normala", att påverka så pass mycket att "det blir för mycket" för mig. Denna process kallas för *normalisering*, vilken innebär att individer som bryter mönster till slut börjar tvivla på rimligheten i – eller priset för – sina mönsterbrytande handlingar och i stället börjar anpassa sig till de dominerande normerna.¹⁴

I samband med ett besök hos en ishockeyförening fick jag tillfälle att samtala med fyra unga spelare av båda könen. Jag tog då tillfället i akt att undersöka hur dessa spelare förhandlade med normerna inom ishockey. Spelaren Isak framhåller att ishockey är en komplex idrott, men att: "... större delen av idrotten utgår från kamp,

¹³ Larsson, 2001.

¹⁴ Se även Lingham & Larsson, 2013.

i alla fall på vår [herrhockey] sida. Damerna också, vid sargerna och så, men vi har ju ännu mer, vi får ju tacklas på öppen is också [...] Så vi har ännu mer kamp.” Isak betonar alltså kampen. Jag vänder mig till flickorna: ”Hur ser ni på det? Skulle ni vilja spela som dem?”

Ida: Ja, jag hade velat göra det. För det är svårt när en spelare kommer upp, man vet inte hur man ska stoppa dom, man får typ chansa och så kör dom förbi. Det är ett svårt läge att läsa av.

Irène: Alltså, jag vet inte. Jag har spelat med killar innan och jag tycker att det är kul att tacklas, men samtidigt så är det lite annat spel i damhockeyn. Det är ett lite mer flowigt spel ... så jag vet inte riktigt ...

Flickorna förhandlar om situationen. Det finns flera alternativ, antingen att vilja spela som pojkarna, eller med större flyt. För pojkarna finns inte samma utrymme att förhandla runt olika alternativ. Herrhockeyn är som den är. Jag vänder mig till pojkarna igen: ”Har ni någon gång funderat på att spela med damregler?” Isak påtalar den större skaderisken, särskilt när det gäller hjärnskakningar, som följer med tacklingar: ”Det [hjärnskakningar] är ett ganska stort bekymmer på vår sida.” I förhållande till den besvärande frågan om skador uppstår alltså ett behov för Isak att förhandla. Men det finns få reella alternativ. Pojkar spelar inte damhockey. Jag fortsätter min utfrågning:

Håkan: Men det ni berättar om att ni lockas av i grunden är ju ändå liknande saker. Och då blir det ju förstås jättespännande att fråga varför hockeyn ändå lockar fler killar? Vad tror ni?

Isak: Det måste vara kampen, lite tror jag. [...] Det fysiska tror jag killar dras mycket mer till än vad tjejer gör.

Ibor: Jag håller med, det tror jag också.

Irène: Men sen är det också att det är fler killar som spelar hockey, så det är lättare att ha en idol som kille. Alltså det är ju mycket, så här, NHL på TV. Om damhockeyn syntes mer så kanske det är fler som vill börja.

Ida: Och sen, killarna har ju det som en framtid. Vi kan ju inte leva på det. Alltså det högsta är ju typ college då, så man har ju inte så mycket att sträva efter. Så det kanske är många tjejer som lägger av väldigt tidigt för att de måste börja jobba.

Dialogen ovan är betecknande inte bara för vilka normer som präglar flick- och pojkhockeyn (fler respektive färre kampmoment), utan också för de skilda villkor som gäller för flickor och pojkar, till exempel avseende massmedialt intresse och möjligheter att göra karriär och livnära sig på sitt idrottande. En pojke i en annan förening yttrar dock att flickor och pojkar mycket väl kan ha samma motiv för att spela hockey:

Ivan: Jag har en lillasyster som spelar hockey i högsta ligan, och hon gillar ju närkampsspel på samma sätt som jag. Men sen är det ju lite på ett annat sätt där. Det är ju inga öppna tacklingar och så. Men hon hade nog beskrivit det på samma sätt som jag gör nu, tror jag.

I samma intervju samtalar jag med pojkarna om föreställningar, eller fördomar, som finns om hockeyspelare – och som de båda pojkarna spjärnar emot:

Ivan: Folk tror att hockeyspelare är aggressiva bara för att dom är tuffa och hårda på isen. [...] På isen är vi ju *helt* andra människor än utanför isen, så det har jag fått känslan av, när man var lite mindre, för jag gick på en skola där ingen spelade hockey... och dom trodde att jag var så här aggressiv och tacklade på när man spelade fotboll och såna saker. [...] Alltså på isen vill ju alla visa sig och va bäst, och det är ju så det ska vara på isen för att det ska bli så bra som möjligt. Och då tror alla att det följer med in i omklädningsrummet, men så är det inte ... där är ju alla vänner liksom.

Intervjuerna med utövarna inom brottning, ishockey och taekwondo påvisar att det finns tydliga föreställningar om hur flickor och pojkar ”är” och att ungdomarna ibland omförhandlar dessa föreställningar, men de ifrågasätter dem sällan. Denna fråga ska jag återkomma till i ett senare avsnitt, kallat ”Vad får man säga – och inte säga?”

Bögen – den hotande Andre

I mansdominerade sammanhang blir inte bara flickor lätt ”dom andra”; även berättelser om bögar dyker upp, berättelser om hot mot den heteronormativa ordningen. Förbundsledaren Britta lägger ut texten om det hon uppfattar som machokulturen inom hennes idrott:

Nej ... men det är den här macho ... den här hårda, lite hårdare kulturen, liksom. [...] Det kanske är därför det är så homofobt också, tänker jag. Man måste liksom, bara för att man är så extremt nära varandra i brottning, det är verkligen hud mot hud, och då måste man

verkligen markera att man inte är bög. Så att det inte blir några tveksamheter. Jag kan tänka mig att det är så, att: ”Jag gör det här, men jag är fan inte bög.”

Uttrycket bögbrottning är känt för både förbunds- och föreningsrepresentanter. Det har, enligt dem, uppstått ur det faktum att brottare tävlar i trikåer (tigha kläder) och att brottarna kommer varandra väldigt nära in på livet. Det är ”närngången”, som en av intervjupersonerna uttrycker det. Att vara närngången, att komma någon in på kroppen, är okej om det antas handla om kamp, om att dominera rummet. Att vara närngången är motsatt inte okej om det antas handla om något annat än kamp. Jag testade frågor om homofobi även med de unga ishockeypojkarna. Så här resonerar Ivan och Isidor:

Ivan: Man har ju kommit i kontakt med det [homofobi] ... men inte så mycket. Jag tror ändå att man är ju vänner utanför isen, och som bröder, så jag tror inte att det hade spelat någon stor roll [...]

Isidor: Jag tror inte att nån hade brytt sig om det ... om jag hade varit det till exempel, och gått ut med det i laget, så tror jag inte att dom hade gått emot mig. Snarare tvärtom, att alla hade ställt sig bakom mig. Så tror jag i alla fall, för jag känner mig så trygg och välbehandlad i mitt lag.

Håkan: Är det nån som är öppen med att han är gay eller bög?

Ivan: Nej ... och jag har aldrig stött på det heller.

Ivan och Isidor är övertygade om att det skulle gå att ”komma ut” inom ishockey. Å andra sidan har de inte mött någon öppet homosexuell inom idrotten. Jag uppfattar detta som ett talande exempel på hur många som är *övertygade* om att homofobi inte förekommer, men eftersom ingen kommer ut går det sällan att bekräfta. Att få eller inga kommer ut verkar inte väcka några farhågor för att det finns begränsningar för icke-heterosexuella som gör att de väljer att inte göra det. I stället har en bild som säger ”här finns inga bögar” formats.

Flickor och pojkar i kvinnodominerade sammanhang

Gymnastik gestaltas i intervjuerna som en i grund och botten ”estetisk” idrott, där domare bedömer det tekniska utförandet av rörelser. I huvudsak utgår intervjupersonerna från att det är denna betoning på estetik som lockar flickor till verksamheten i större utsträckning än pojkar. Samtidigt handlar föreställningen om gymnastik som något ”tjejigt”, enligt de intervjuade, om okunskap hos

människor som inte känner till sporten. Jag frågar förbundsledarna Gudrun och Göran vad de tror lockar pojkar till gymnastik. Gudrun svarar:

Det finns en bild av gymnastik bland gemene man som blir mer stereotyp. Men kommer man väl in i gymnastiken och förstår dom faktiskt kraftfulla och häftiga volter som är en naturlig del [av gymnastiken], då får man en annan bild.

Bilden av gymnastik som något "tjejigt" antas alltså vara starkare utanför gymnastiken än inom densamma. I gymnastik vet deltagarna att gymnastik för flickor och pojkar egentligen handlar om helt olika saker, där tjejerna sysslar med sina grenar och killarna med sina – åtminstone inom AG. AG är en i huvudsak tävlingsinriktad del av Gymnastikförbundets verksamheter, som därmed har en del likheter med ridsport, vilken också generellt sett domineras av flickor, men där många inom tävlingsverksamheten är pojkar och män.

Detta till trots blir pojkar inom gymnastik inte sällan "dom andra", de som måste förhålla sig till normer om "vad som gäller" i den aktuella idrotten. Gudrun och Göran ger i sin intervju särskilt uttryck för denna förhandling när ämnet flyter in på den nya verksamhetsformen, parkour:

Göran: Kom ihåg att gymnastik handlar om estetik, bedömning, domare, poäng ... men här [i parkour] handlar det om att det kommer in en lifestyle-sport som bygger på helt andra värden. Det har varit oerhört sunt å vitaliserande, men det utmanar också.

Gudrun: Det spännande med parkouren, det är ju att om man tittar på det stereotypa å den bild som gemene man har av gymnastik: tigha kläder, estetiskt tilltalande, kvinnligt, rakt å snyggt å disciplin, så är ju parkouren precis tvärtom. Frihet, motoriken är i fokus, men det spelar ingen roll *hur*. Kläderna är säckiga.

Gymnastikens traditionella betoning på estetik, tigha kläder och disciplin, som Gudrun förknippar med kvinnlighet, ersätts inom parkour av andra värden, värden som bättre kopplar till föreställningar om män: frihet, akrobatik och säckiga kläder. Deltagarmönstret bekräftar också dessa antaganden, då verksamheten inom parkour helt kommit att domineras av pojkar.

Även ridsport lockar många flickor, särskilt verksamheten på ridskolor. När jag frågar ridsportflickan Rebecca vad det kan vara som lockar många flickor till ridsport svarar hon, lite defensivt, på följande sätt:

Jag kan tänka mig att det hänger ihop med att folk inte riktigt tycker att ridning är någon sport. För det är många killar i vår ålder som säger att det inte är någon sport, att det bara är hästen som gör allting.

Rebeccas tolkning av frågan är intressant. Hon uppfattar spontant att den egentligen handlar om varför ridsport *inte* lockar pojkar. I bakgrunden för Rebeccas tolkning finns normen att ”idrott är för pojkar”. Och eftersom många inte uppfattar ridsport som ”riktig idrott” lockar den inga pojkar – men den lockar flickor. Rebeccas klubbkamrat Ronja fyller i:

Vissa killar kanske gillar hästar, men på grund av andra killar som inte gör det så går dom med dom i stället. [...] Jag hade en klasskompis som red här när vi var små, men sen blev han retad i skolan å slutade.

Utsagor som dessa, att pojkar som går på ridsport blir retade i skolan, var vanliga även i en tidigare studie om ridsport jag medverkade i.¹⁵ Ridsportledaren Rosi bekräftar denna bild:

Jag tror att det fortfarande är så att det är en tjejsport, att dom [pojkarna] nästan blir retade om dom rider. Däremot är det ju många killar som har egen häst, och framför allt om dom har fått med sig det hemifrån. För det ser man ju på tävlingar, att det finns betydligt mycket fler killar. [...] Jag tror det är den här omvårdnadsgrejen, på nåt sätt tror jag att tjejer är lite mer omhändertagande liksom.

Jag följer upp Rebecca och Ronjas tidigare påståenden om föreställningar om att ridsport inte är riktig idrott. Vad gör de när någon påstår det?

Ronja: Då säger jag: ”Kom hit å prova en gång, så får vi se vad du säger efter det.”

Håkan: Är det nån som har följt med?

Ronja: Vi har haft killkompisar som har varit här och när dom har sett hur man har varit efter [träningen], att man har varit jättesvettig, så har dom bara liksom: ”Oj, det är verkligen jobbigt.”

Samtal om hur flickor och pojkar ”är” inom kvinnodominerade idrotter blir på sätt och viss en spegelbild av samtal om hur de är inom mansdominerade idrotter, men med en väsentlig skillnad. I mansdominerade idrotter antas pojkar vara bättre – och det gör de också i kvinnodominerade idrotter. Ju mera tävlingsinriktad

¹⁵ Lingham & Larsson, 2013.

verksamheten blir, desto fler pojkar förekommer det där. Inom gymnastik neutraliseras normen genom att flickor och pojkar tävlar åtskilt (i olika grenar), men i ridsport blir den mera påtaglig.

Tillsammans – eller var för sig?

I kölvattnet av frågorna om vilka idrotts- respektive könsnormer som dominerar olika idrotter följer frågor om hur träning helst ska bedrivas, *könsblandat* eller *könsåtskilt*. Många närmar sig denna fråga utifrån antagandet att *ett* av sätten är bättre än det andra. Är det så säkert?

I studiens urval av idrotter ingår endast en lagsport, ishockey. Inom ishockey, liksom inom de flesta lagsporter, bedrivs verksamheten huvudsakligen könsåtskilt. Det finns "flicklag" och "pojklag". I den utsträckning betoningen på laget minskar, som till exempel i hockeyskolor för barn, kan verksamheten bedrivas könsblandat. Här står den individuella förmågan i fokus snarare än laget. Ishockey är likväl så pass pojkdominerad att det verkar vara svårt för barn och föräldrar att inse att verksamheten också kan rikta sig till flickor, särskilt när det handlar om att *börja* spela. Det kan behövas särskilda könsåtskilda åtgärder för att rekrytera flickor. Ishockeyledaren Ingmar berättar:

När vi har vår ishockeykola, som är från 4–5 år, som är öppen för alla, så måste vi nu ha en speciell tjejhockeykola så att man förstår att tjejer också får vara med. För det är väldigt mycket systrar uppe på läktaren när brorsan spelar, och då undrar vi: "Varför är inte syrran med?" Jag tror att det i många fall landar i vad föräldrar har för syn på det. För att få nån att börja spela ishockey i dag så gäller det att sälja in det till föräldrar. Det är dom som behöver skjutsa dit dem.

Att skapa aktiviteter särskilt riktade mot underrepresenterat kön kan således ses som ett sätt att bryta mönstret när det gäller att börja idrotta, i synnerhet om det ena könets dominans är så överväldigande att den blivit svår att se igenom. Inom ishockey tillämpas för övrigt också särskilda strategier för att underlätta för flickor att *fortsätta* spela, men då handlar det i stället om könsblandade aktiviteter, det vill säga en praxis där flickor får spela i pojklag. Ishockeyförbundet har antagit en särskild regel där flickor får ha dubbelt föreningsmedlemskap för att kunna spela i både ett flick- och ett pojklag. *Både* könsåtskilda och könsblandade insatser kan alltså vara ändamålsenliga för att bryta traditionella könsmonster.

Mitt intryck av samtalet med Ingmar är att könsblandade grupper trots allt föredras, där detta upplevs vara möjligt. Det är den dominerande uppfattningen och den märks ännu tydligare i de individuella idrotterna i studien. Brottnings, gymnastik, ridsport och taekwondo är alla sådana, även om det finns vissa inslag av lag i både gymnastik (trupp) och ridsport (körning). Här genomförs träningsverksamheten huvudsakligen i könsblandade grupper. Även tävlingar genomförs blandade ibland, framför allt i truppgymnastik, där det finns trupper för kvinnor, män och mixed, och inom ridsport, där skilda tävlingsklasser inte existerar alls. Inom AG tävlar dock flickor/kvinnor och pojkar/män i olika grenar och därför ter det sig inom denna gymnastikgren ändamålsenligt att ha skilda träningsgrupper för flickor och pojkar. Gymnastikledaren Gisela, som själv inte har någon bakgrund inom den aktuella idrotten och därför kan uppleva gymnastiken som "lite gammalmodig, lite mossig", framhåller följande i förhållande till detta:

Till exempel väljs barnen väldigt tidigt ut på talang, om man ska satsa eller inte [...] kanske man ska ha ett basår där tjejer och killar tränar tillsammans, tränar varandras redskap. Alltså, jag ser inte nån skada i att tjejer tränar killarnas redskap och killarna tjejernas vid väldigt ung ålder [...] Jag tror att man i tidig ålder måste börja bygga den här jämställdhetskänslan, där man jobbar tillsammans oavsett om man ... särskiljer sig längre fram i åldrarna [...] Det är svårast att få mina chefstränare att kanske ... dom tycker väl att jag kan för lite: "Å nej, ska hon komma in å fixa det här å det här", men jag tycker samtidigt att det är därför jag är här, det är därför man måste våga tänka utanför boxen. Det är aldrig farligt att testa saker.

Sannolikt speglar Giselas uppfattning outsiders ifrågasättande av "vad som gäller" inom verksamheten. Gisela sätter jämställdhet i förgrunden utifrån en insikt om att det är åtskillnaden som skapar hierarkierna mellan kvinnlig och manlig gymnastik. Det finns dock en gräns för ändamålsenligheten i könsblandade grupper även för Gisela:

Alltså, tjejer i puberteten är nånting annat än killar i puberteten och det här mötet mellan en manlig tränare och en tjej i puberteten, där tycker jag vi har stora brister. Och det där tycker jag också handlar om jämlikhet, att förstå hur ... tjejer i puberteten tänker. Och jag tror det är därför som det är så mycket avhopp också just i dom åldrarna för att vi har inte lyft den frågan ordentligt.

Puberteten är en period i ungas liv som av många tillskrivs stor betydelse för i vilken utsträckning man kan delta i verksamheter med det motsatta könet. Ofta anförs fysiska skillnader, men Gisela betonar också "hur tjejer i puberteten tänker". Flickor

och pojkar kan uppfattas som olika även före puberteten, men de prepubertala skillnaderna verkar inte hindra vuxna från att tycka att det är rimligt att sammanföra barnen i könsblandade grupper. Könsskillnader innan puberteten framstår för många inte som lika avgörande som de som upplevs genomsyra puberteten. I följande exempel reflekterar förbundsledarna Görel och Göran över pojkars deltagande i gymnastik:

Görel: Det är relativt många pojkar, tror jag, som börjar inom barngymnastiken, men sen blir dom färre och färre ... och kan föreningen då inte ha en ren killgrupp för att dom är för få, då blir det att man blandar killarna och tjejerna i samma grupp ... och då kanske killarna är ännu mindre benägna att stanna. Förstår du hur jag tänker?

Göran: Jag har en son som hamnade precis där. Han älskade gympa och så länge det var blandade barngrupper var det inga problem alls, men när han skulle börja specialisera sig, och det var trupp och så vidare, så var det bara han och en kompis kvar. Och så kom inte kompiserna en gång. Och jag åkte och lämnade honom på en träning och då var det bara tjejer där, och då ringde han och sa att: "Pappa du får komma och hämta mig, jag pallar inte det här." [...] Så det blev för mycket.

Att vara *ensam* representant för underrepresenterat kön framstår i puberteten som i det närmaste outhärdligt. Detta kan också uttryckas som en norm såtillvida att det i puberteten inte är eftersträfvansvärt att vara det. Att vilja fortsätta i en verksamhet som ensam representant av underrepresenterat kön innebär att deltagaren måste kunna sätta sig över denna norm. Alternativt måste andra incitament som neutraliserar normen finnas, något som fungerar som "alibi". Detta alibi, som samtidigt fungerar som ett heterosexuellt alibi, är vanligtvis att vederbörande är framgångsrik inom idrotten. Framgången verkar kunna fungera som en signal på att en person "egentligen" också är heterosexuell. Alibit neutraliserar både antaganden om att pojken a) deltar *bara* för att han är intresserad av flickor (det vill säga, heterosexuellt attraherad) eller b) för att han *inte* är intresserad av flickor, eftersom han egentligen är homosexuell.

Vad kan då ligga då bakom att en pojke inte skulle "palla" att delta i aktiviteter med endast flickor? Den frågan rymmer flera aspekter. En ensam pojke bland flickor blir lätt representant för hela sitt kön. Detta gäller även för en ensam flicka bland pojkar, men det gör inte nästa aspekt. Att inte palla med deltagandet handlar också om att inte märka med att leva upp till normen om att "pojkar/män är bättre". Ensamma flickor i en i övrigt pojkdominerad verksamhet lyfter sällan fram att de inte pallar delta, även om de blir representanter för sitt kön. De behöver inte förmå att leva

upp till normen om att "flickor/kvinnor är bättre" – för den existerar inte. Åtminstone inte i idrottssammanhang. Hon behöver heller inte i samma utsträckning oroa sig för homofobi, då kvinnlig homosexualitet inte hotar i samma utsträckning som manlig verkar göra.

Heteronormativitetens baksida, homofobin, märks i denna studie i stället främst i de brottnings exempel jag berörde tidigare (om bögbrottning). Normer kring sexualitet uttrycks likafullt sällan direkt; de ger sig snarare tillkänna just i de exempel som har med puberteten att göra, eller vad det innebär när två individer av motsatt kön möter varandra i kamp- eller tävlingsliknande situationer. Taekwondoutövarna Tilda och Tove berättar:

Tilda: På våra pass, alltså man tränar ju tjejer och killar tillsammans och då blir det mycket att tjejer kör tillsammans och killar tillsammans ... när det är två-och-två-övningar och sånt.

Håkan: Så det blir en sån uppdelning även om man är med på samma pass.

Tilda: Precis, man kanske känner sig mer bekväm med det.

Tove: Vissa övningar kan ju vara väldigt intima och då känner sig vissa tryggare om dom är med nån dom känner bättre.

Tilda och Tove framhåller att det innebär något speciellt att möta pojkar i kamp- eller tävlingsliknande situationer. Normen om att pojkar är bättre ställs på sin spets. Vad händer om flickan visar sig vara bättre? Och finns det verkligen ingen norm om att flickor är bättre någonstans, till exempel i de flickdominerade idrotterna? Mitt intryck är att pojkar/män antas vara bättre även i dessa idrotter. I ridsport märks det på så sätt att pojkar/män deltar i betydligt större utsträckning just i tävlingssammanhang jämfört med verksamheten i ridskolan. Ridsportledaren Rosi, som i en passage i intervjun reflekterar över hur de hanterar förekomsten av enstaka pojkar i ridskoleverksamheten, uttrycker normen på följande sätt:

Man hoppar över några steg som kille, det går lite fortare ... en del killar är ju faktiskt så att dom vill att det ska hända lite mer än det gör i en grupp med tio personer [läs: flickor] där du måste anpassa dig till alla. Det kan ju vara så att killarna tycker att det inte går tillräckligt fort fram.

Sammanfattningsvis konstaterar jag att frågan om könsblandade *eller* åtskilda grupper är att föredra ur ett jämställdhetsperspektiv verkar vara fel ställd. Båda

formerna kan fungera normbrytande, fast i olika sammanhang. Frågan tycks dessutom rymma fler dimensioner än bara en könsdimension. Den rymmer även heteronormer och normen om att pojkar är bättre. Att överväga när den ena eller andra typen av träningsgrupper kan vara lämpligt handlar alltså också om hur man bäst kan kontra samtliga tre normer.

Jobba med könsmonster?

I en studie av Matthis Kempe-Bergman framkom att de flesta idrottsledare är bekanta med idrottens könsmonster, men att det finns delade meningar om huruvida de utgör ett problem som bör åtgärdas.¹⁶ Hur ser det ut i denna studie? Jag har konstruerat följande tre skilda förhållningssätt baserade på utsagor från föreningsledare:

- 1) Vet inte – och kan inte påverka
- 2) Vet – men vill inte påverka, eller påverkar motvilligt
- 3) Vet – och vill påverka

Vet inte – och kan inte påverka

Den första kategorin har jag valt att kalla Vet inte – och kan inte påverka. Den bottenar i en osäkerhet bland föreningsledarna om vad könsmonster beror på. Med osäkerheten följer också en tveksamhet inför möjligheterna att påverka mönstret. Nedanstående exempel är hämtat från brottning, men förhållningssättet är alls inte representativt endast där utan förekommer inom alla idrotter.

Jag besökte två brottningsföreningar, en med många flickor och en med få. Av intervjuerna med ledare i dessa båda föreningar framkom att de har begränsade kunskaper om vad mönstret beror på. Det har inte gjorts några systematiska försök att förändra mönstret i någon av föreningarna. Till Betty, som är ordförande i föreningen med många flickor, ställde jag följande fråga: ”Vad tror ni att ni har gjort som kan locka både tjejer och killar?”

Betty: Jag hoppas och tror att det kan bero på att vi är en familjär klubb. Alltså att vi har ett öppet klimat här. Och att våra tränare har hjälpt till också, att dra ner tjejerna på mattan. [...]

¹⁶ Kempe-Bergman, 2014.

Håkan: Så det är inte så att ni gjorde något särskilt egentligen, i föreningen?

Betty: Nä, vi drog ner dem på mattan helt enkelt. [...] Vi har satsat en del på fristil och det tror jag har hjälpt till.

I den andra föreningen, med få flickor, svarar ledarna så här på min fråga om ”särskilda insatser”:

Björn: Vi särbehandlar ingen. Vi riktar allt mot både tjejer och killar.

Berit: Vi har alltid skrivit att både tjejer och killar är välkomna lika mycket. Och dom tas emot på samma sätt. Och i nybörjargruppen kör ju alla samma. [...] Vi har känt att det är så liten efterfrågan bland tjejerna, så att det är bättre att vi är öppna för dom, men vi kan inte göra så mycket särskilt för dom när dom inte kommer. [...] Det är ju inte så mycket vi kan göra åt saker och ting ...

Samtalet med Björn och Berit antyder att ”särbehandling” inte är eftersträvansvärt. Det eftersträvansvärda är i stället att ”behandla alla lika”. Att inte vilja särbehandla någon kan nog ses som ett uttryck för att man helt enkelt inte tror att man redan särbehandlar – vare sig man vill det eller ej. Att behandla alla lika blir emellertid ett trubbigt instrument om man inte gör klart för sig hur olika grupper och personer med skilda bakgrunder uppfattar verksamheten.

Vet – men vill inte påverka, eller påverkar motvilligt

Den andra kategorin valde jag att kalla Vet – men vill inte påverka, eller påverkar motvilligt. Många idrottsledare har uppmärksammat könsmönstren och kan delvis se vad de beror på, men säger sig inte vilja påverka. Alternativt påverkar de motvilligt, mot sina egna principer. Dessa principer verkar bygga på antaganden om att könsmönstren egentligen inte har med dem och den verksamhet de leder att göra, utan beror på något annat.

I intervjun med två ledare i en ishockeyförening i västra Sverige ber jag ledarna reflektera över varför ishockey lockar så många pojkar och få flickor. Medan en av ledarna lägger ut texten kring den lokala situationen märker jag att den andre, som är tränare för ett pojkjuniorlag, reagerar på samtalsämnet:

Håkan: Du ler lite? Vad tänker du på?

Ilmar: Ja, men det är dels den här könsdebatten som pågår ... och den kan man ju säga olika saker om. Men finns det faktiskt något intresse hos tjejer? Alltså, när jag växte upp

fanns det inget intresse hos tjejer att hålla på med hockey. Men det fanns väl egentligen samma förutsättningar för dom att gå ut på en fryst is och åka skridskor. Så alltså, det här grundintresset vet jag inte om det finns hos tjejer. [...] Från barnsben är det ju samma förutsättningar att bli intresserade av en klubba och en puck, liksom. Så när man var fem år kan man inte gnälla på att det inte finns serier och så ... sen varför tjejer håller på med kaniner och killar med puck och klubba går väl tillbaka till långt innan vi fanns.

Varför fundera så mycket på hur man ska rekrytera fler tjejer, när intresset bland dem är så litet? Medan killar gillar att hålla på med puck och klubba, vill tjejer hålla på med kaniner. Frågan kan tyckas befogad, men den utgår från de flickor som "håller på med kaniner", inte från de som faktiskt spelar ishockey. Ilmar bortser i sin problematisering från att det *finns* flickor som är intresserade av att spela ishockey. Den fråga han inte vill ställa sig lyder: Hur kan det komma sig att så få flickor är intresserade av att spela ishockey, när det finns några som älskar det? Kan det vara något som hindrar fler flickor från att hitta till ishockey och trivas där? Kan det låga intresset bland flickor ha något att göra med de begränsade möjligheter flickor har att spela ishockey, inte minst på den allra högsta nivån, som de intervjuade ishockeyflickorna påtalade i ett tidigare avsnitt? Det är betecknande att invändningen i stället hämtar näring ur det skeva könsmönstret, som om *det* är det yttersta beviset på att flickor egentligen *inte* är intresserade av ishockey. Skeva könsmonster antas då spegla hur flickor "är", inte att något hindrar dem från att delta trots att fler skulle vilja.

Tveksamheten inför att ställa kritiska frågor om könsmonster kommer också till uttryck hos en ledare i tennis i södra Sverige. Följande citat illustrerar hans respons på min fråga om hur hans verksamheter organiseras sett till kön:

Tobias: [Vi] utgår ju inte från kön över huvud taget ... precis som vi inte utgår från vilken hudfärg folk har, eller vad dom tror på [...] När jag jobbar med gruppansammansättningen, jag vill ju att ... var och en ska ha kul med tennis, stanna kvar i klubben ... det är ju uppdraget som breddansvarig ... att skapa ett meningsfullt klubbiv, så att säga. Och det innebär ju att man ibland får ta på sig andra glasögon också, och se ... när tycker dom det är allra roligast ... och då kan man väl i mån mån ... tillåta sig, liksom: dom här är bra kompisar och dom här är bra kompisar [och para ihop dem; min anm.]. Jag ser ju inte mig som att jag har någon form av normativ funktion, eller ska berätta för tjejer att dom ska umgås med killar eller tvärtom, eller blanda. [...] Jag vet, dom här tjejerna trivs bättre i den gruppen, än att få vara med några andra, ja, då får det vara så liksom. Jag har en tjejkväll, så varje gång jag sätter ihop den där tjejkvällen så är jag lite så här: "Det här är

nog fan positiv särbehandling”, det är alltså långt ifrån bilden av hur jag skulle vilja ha det. Men det är klart, kön och ålder är nånting som man kan ta hänsyn till.

Lite senare i intervjun handlar min fråga om hur många kvinnliga och manliga tränare som finns i hans förening, och om föreningen har en medveten strategi för att rekrytera ledare av underrepresenterat kön:

Tobias: Nu har vi medvetet valt ut att vi behöver fler tjejer [kvinnliga ledare] som förebilder ... jag är inte så road av att hålla på med den här könspolitiken. [...] Jag skulle helst vilja lyfta bort det paradigmet helt och hållet, men nånstans får man ju ändå ... leva i verkligheten, så att kvinnliga förebilder, absolut.

Av de båda intervjuцитaten framgår att Tobias i grund och botten är tveksam till att agera ”könspolis”, det vill säga att med hans ord ha en ”normativ funktion”, att ”berätta för tjejer att dom ska umgås med killar eller tvärtom”, eller att ”hålla på med könspolitik”. Ett sådant ställningstagande bygger på antagandet att han *inte syslar med sådant annars*. Både Tobias och Ilmar utgår från att de normalt sett *inte* är involverade i könspolitik – och när de uppmanas att beakta könsmonster ser de detta som illegitimt, något de inte vill befatta sig med. Liksom fallet var med Ilmar, verkar Tobias uppfatta könsmonstret som ett uttryck för hur flickor (och pojkar) ”är”, något som i sig inte uttrycker en könspolitik han redan i utgångsläget skulle vara involverad i, vare sig han vill det eller ej. Tennisledaren Tobias behöver i sitt dagliga arbete dock ta hänsyn till en aspekt som ishockeyledaren Ilmar inte behöver, nämligen att båda könen finns representerade i den egna verksamheten. Därför ser han sig ibland tvungen att bedriva ”positiv särbehandling”, något som Ilmar inte nödgas befatta sig med eftersom han är aktiv i en verksamhet med endast pojkar.

Att känna till könsmonstren, men inte vilja påverka, verkar alltså handla om en oförmåga – eller ovilja – att tolka könsmonstren som resultatet av en könspolitik man själv redan i högsta grad är insyltad i. Det är också mot denna bakgrund ledarna själva inte vill bli involverade i arbete med att påverka könsmonstren.

Vet – och vill påverka

Det tredje förhållningssättet, som jag kallat Vet – och vill påverka, handlar om föreningar som bestämt sig för att de vill – och kan – påverka sociala mönster. Med terminologin från attityden ovan kan man säga att de är införstådda med att de i vilket fall som helst är insyltade i könspolitik, och då bör bedriva sådan på ett sätt som gynnar mångfalden, snarare än hämmar den. Nedanstående exempel hämtar

jag från en av de två taekwondoföreningar jag besökte. I denna förening har ledarna valt att satsa hårt på att explicitgöra sin värdegrund, däribland gällande kön och jämställdhet.

Tomas: Om man tar hur vi jobbar så var det väl för cirka tio år sen som vi satte oss och bestämde att: "Vi ska bli en klubb med värdegrunder." Det handlar om jämställdhet, att det inte spelar någon roll vilken hudfärg, religion eller vilket kön man har. Alla ska känna sig lika sedda och hörda, men samma regler ska också gälla för alla. Så vi började jobba med det då, och gjorde ett nytt krafttag för fem år sedan. Delvis handlade det då om att få in fler kvinnliga instruktörer på alla nivåer. [...] Ordvalen, hur man bemöter varandra, också oerhört viktigt. Ingen ska känna sig kränkt, så inga nedsättande ord används här mot varandra.

Håkan: Hur mycket måste man kämpa för det här? Eller, behöver man det?

Tomas: Ja, det är ett kontinuerligt arbete. Varje termin gäller det att ställa sig frågan vad vi har gjort bra och mindre bra och vad vi ska fortsätta med. [...] Då är det mycket det här att det ska kännas jämställt, tryggt, säkert. Ingen ska känna sig utanför ... Vi har kvinnor som tränar i niqab, flera religioner tillsammans ... en massa olika människor. Så det här är frågor vi ställer oss flera gånger varje termin, och funderar kring vad vi kan göra bättre.

Håkan: Hittar vi den här mångfalden i den gruppen som du har [jag vänder mig till tränaren Therese]?

Therese: Det är jätteblandat, verkligen. Jag har alla möjliga religioner, åldrar, kön, hudfärger och ...

Tomas: ... sexualiteter.

Therese: Ja, sexualiteter också.

Tomas: [Det är en kille] som har kommit ut rätt nyligen ... och sagt att det känns väldigt tryggt här.

Therese: Men det går jättebra ... även då nyanlända och personer som gillar någon av samma kön, så funkar det bra att träna tillsammans.

Att systematiskt arbeta med sin förenings värdegrund på detta sätt, eller för att parafrasera Tobias, erkänna att man redan är involverad i könspolitik vare sig man vill det eller ej och därför bör bedriva den på ett normkritiskt och inkluderande sätt, kan medföra att medlemmarna kan – vågar – ställa kritiska frågor av typen "Kan

alla delta här på lika villkor?” eller ”Blir någon marginaliserad i verksamheten såsom den ser ut i dag?”, utan att detta uppfattas som provocerande. Det krävs således ett särskilt förhållningssätt både till sina egna uppfattningar och till verksamheten, respektive till *misstanken* att skeva deltagarmönster, vare sig det gäller utövare, tränare eller ledare, *kan* vara ett uttryck för hinder och begränsningar.

Hur kan det då komma sig att så pass få ledare – och utövare – trots allt ger uttryck för denna misstanke att vinklat deltagande kan hänga samman med mer eller mindre synliga gränser? Denna fråga tar mig till kapitlets sista tema, normer om vad deltagare i idrottsverksamheter får säga och inte säga när det gäller kön.

Vad får man säga – och inte säga?

Intervjuer kan ge indikationer på vilka normer som genomsyrar verksamheter såväl uttryckligen som underförstått. Ofta är det underförstådda intressantare än det uttryckta, då det kan handla om sådant som människor ”inte har tänkt på” och därför inte reagerar över. Alla samtal speglar regler för vad någon får – eller kan – säga och inte säga och i den meningen finns det alltid något som väljs bort i ett samtal. Det kan vara svårt att veta vad, även med möjligheten att ställa följdfrågor, men ibland blir det uppenbart att intervjupersonen, så att säga, bryter mot reglerna – och yttrar sig om det som är förbjudet. I metodavsnittet redovisade jag att en intervju av olika tillfälligheter kom att genomföras med en grupp badmintonspelare, tre flickor och en pojke, 14–15 år gamla. Intervjun är intressant just av det skälet att det här, på ett något mer transparent sätt, går att uttala sig om hur idrottsungdomar får och inte får uttala sig om könsnormer i idrott. Normalt sett får nämligen barn och unga inte kommentera könsnormer. De tystas ned. Ibland lyfts locket för det förbjudna dock av under intervjuerna. Mot slutet av intervjun med badmintonspelarna utspelade sig följande dialog:

Camilla: Alltså jag kan säga en sak, och det var också med vår tränare på onsdagar, var det så en gång att när jag slog ett slag fel, då så spelade jag med Cajsa, en tjej i vår grupp, då sa han: ”Gör du rätt på det slaget kanske du kan slå killarna också”. Som att jag inte skulle kunna det då. Jag blev typ lite arg, men jag visade inte det.

Cecilia: Jo, det är också en sak som jag kom att tänka på nu, jag vet inte om det var när vi hade [samma tränare], men jag tror vi hade en som hette [en annan tränare]. [...] Då var det så här att vi hade lite fys, och då var det så att: ”Tjejerna kan göra fem, killarna kan göra tio.”

Camilla: Just det han var jättetaskig.

Cecilia: Och nu blir det så här lite feministiskt, men varför skulle inte tjejerna kunna göra lika många som killarna? Jag vet att killarna har ett annat muskulärt bygge och så, jag förstår ju det biologiskt sett men alltså, varför skulle inte vi också kunna göra det?

Flickorna reagerar över att tränare ger uttryck för fördomar om flickor och pojkar. Det sker antagligen hela tiden, men normen säger: ”Det ska man inte bry sig om – för de [tränarna] menar inget illa.” Det kan till och med vara så att de bara vill flickorna väl.¹⁷ Det stämmer antagligen att de inte *menar* något illa, men badmintonflickorna har förstått att välviljan kan vara en belastning för dem. De förknippas med förutfattade meningar om vad de klarar av och inte och vill därför reagera på dessa förutfattade meningar, men det får de inte. Sådana reaktioner ska man hålla för sig själv. Normen råder alltså flickorna att lägga locket på vid tillfällen då de skulle kunna upplysa tränarna om begränsningarna med de fördomar om dem som genomsyrar verksamheten. Intervjun fortsätter:

Cecilia: En sak i vår grupp som jag tänker på är att killarna inte tar träningen lika seriöst.

Camilla: Vissa killar då.

Cecilia: Alltså det är vissa som tramsar och håller på och inte tar det på allvar.

Håkan: Vad innebär det att dom inte tar det så seriöst? Vad gör dom då?

Cecilia: Jamen, petar på varandra, på oss, hoppar på varandra, snackar bort tiden ...

Camilla: Och när [tränaren] pratar så lyssnar dom inte riktigt och hoppar på honom och så ...

Håkan: Stämmer det här?

Calle: Ja (skratt)!

Håkan: Det är intressant, så tjejerna är mer ”nu är vi här för att spela badminton”?

Camilla: Inte ibland (skratt)!

Cecilia: Tjejerna kan också vara tramsiga och snacka och så, men jag skulle ändå säga att det är killarna som gör det mest.

¹⁷ Jfr. Larsson, Fagrell & Redelius, 2009.

Calle: Ja, men dom gör det inte seriöst, genom att inte försöka allt dom kan eller att dom struntar i att göra det man ska göra och slår vanliga slag i stället för att göra dom slag [tränaren] har sagt att man ska göra ...

I ovanstående dialog lyfter flickorna iakttagelsen att pojkarna inte alltid är så ”seriösa”, det vill säga de ägnar sig åt andra saker än det som förväntas på träningen. De ”petar på varandra, på oss [tjejerna], hoppar på varandra, snackar bort tiden ...”, eller med andra ord: de gör manlighet. Enligt Connell kan hegemonisk maskulinitet i en mening sägas handla om att förkroppsliga rum, kraft och kompetens.¹⁸ Närmare bestämt handlar att göra manlighet om att synas och höras – och om att få möjlighet att visa upp sin kroppsliga förmåga. Flickorna i intervjun utmanar för all del deras seriositet, en egenskap som annars brukar tillskrivas pojkar inom idrott.¹⁹ Pojkarna vet likväl, åtminstone intuitivt, att denna seriositet knappast utmanas på allvar eftersom de egentligen antas vara ”bättre”, vilket samtidigt ger dem utrymme att bete sig lite hur som helst:

Camilla: Ibland när jag spelar med vissa killar i vår grupp så säger dom att: ”Jag tog inte i allt jag kunde” och ”Jag lät dig vinna”, och så – och då blir jag också arg. Det känns som om jag blir arg för allting nu. [...]

Cecilia: Ja, och jag tror också, att ibland, alltså när man spelar med killar så, att man känner sig dålig för att dom är bättre. Alltså typ när jag spelar med Calle så känner jag mig dålig för att han är bättre, och jag vet inte ...

Håkan: Men finns det nån av tjejerna som är bättre?

Cecilia: Ja, men jag skulle säga att Camilla är bättre.

Håkan: Men du känner dig inte lika dålig när du spelar mot henne då?

Cecilia: Jo, jag kan känna mig dålig när jag spelar med tjejer också, men inte på samma sätt.

Håkan: Så det betyder något särskilt när man spelar tjej – kille då? Det finns en annan slags dynamik då?

Cecilia: Ja det skulle man kunna säga.

¹⁸ Connell, 1983.

¹⁹ Larsson, 2001.

Håkan: Spelar man mot nån av samma kön är det lite mer: ”Äh.”

Cecilia: Ja, lite.

Camilla: Men man har liksom en connection med Caroline och Cecilia, dom förstår om man gör fel, men spelar man med killarna är det bara: ”Men åh vad dålig du är!!”, om man gör fel.

Cecilia: Ja, och som Calle, du brukar ju säga till mig vad jag ska göra bättre och så, och det är ju bara för att hjälpa mig, men jag känner mig så underlägsen.

Calle: Ja, jag försöker ju hjälpa liksom, att: ”Nästa gång, gör på det här sättet.”

Cecilia: Och det är bra, men ändå ...

Håkan: Är det lättare för en kille att komma med förslag eller kan tjejer också liksom säga till. Vad skulle hända om en tjej sa till en kille på andra sidan att: ”Om du gör sådär i stället, så ... ”?

Camilla: Alltså, jag har typ gjort det *en* gång mot en kille i vår grupp och han bara: ”Men du kan ju inte heller det!” (skratt)

Cecilia: Det är nog lättare för killar att säga till, för dom är lite bättre liksom.

Cecilias obehag inför att spela med pojkar kan tolkas som ett obehag inför uppfattningen att de – pojkarna – skulle vara bättre än hon, oavsett om det faktiskt är så eller ej. Om hon skulle visa sig vara bättre än dem, kan de alltid hänvisa till att ”de inte tog i”, för normen säger att pojkar är bättre. Pojkarnas suveräna ställning ger dem möjlighet att ”nojsa” utan att deras seriositet och förmåga ifrågasätts. De tar sig också rätten att yttra sig över flickornas förmåga, medan flickorna inte tillerkänns samma rätt att yttra sig över pojkarnas förmåga – eftersom flickor inte antas vara lika bra. Men detta är, som sagt, saker som inte får uttalas uttryckligen. Flickorna markerar gång på gång att de gör våld på normen om att orättvisa könsnormer inte får påtalas, bland annat genom kommentarer som ”nu blir det så här, lite feministiskt” och ”det känns som om jag blir arg för allting nu”. Feministisk får man nämligen inte vara – och inte arg på den maskulina hegemoniteten heller. Särskilt inte som pojkarna – och tränarna – ”egentligen bara vill väl”.

Den period då jag genomförde intervjuerna sammanföll med uppkomsten av den så kallade #metoo-rörelsen, en hashtag som skapades i sociala medier för att uppmärksamma hur omfattande sexuella trakasserier alltså är mot kvinnor.

#metoo-rörelsen nådde även svensk idrott, och idrottare som Moa Hjelmer vittnade om sexuella övergrepp hon inte tidigare berättat om. #metoo-initiativet visar vilka händelser och beteenden som kan synliggöras under omständigheter då normen om att lägga locket på utmanas eller neutraliseras. Ingen av mina informanter vittnade om sexuella trakasserier inom sin idrottsverksamhet, men badmintonflickorna påvisar att det med stor sannolikhet finns en hel del orättvisor – i stort och smått – som helt enkelt inte får komma fram i dagsljuset på grund av nämnda norm. Och locket hålls fast genom föreställningar om att feminism är fult och gnälligt och att pojkar/män inte menar något illa, utan faktiskt har en god avsikt – bara ingen ruckar på maktordningen, bara normen om att pojkar är bättre inte utmanas.

Har det hänt något?

I inledningen reste jag frågan om huruvida medvetenheten om RF:s jämställdhetsmål är större i dag jämfört med för 20 år sedan. Svaret på den frågan är: ja, delvis. Medvetenheten är större bland de förbundsrepresentanter jag intervjuat denna gång. För föreningsrepresentanternas del är svaret delvis ett annat. Mera generella frågor om mångfald och sociala mönster har det oaktat helt klart en annan dignitet nuförtiden, än i slutet av 1990-talet.

Bland förbundsrepresentanterna märks ganska olika erfarenheter av jämställdhetsarbete. Vissa förbund, som brottning och taekwondo, gör sina allra första jämställdhetsinsatser i skrivande stund. Medan brottningsförbundet har arrangerat en jämställdhetsdag för föreningsledare, har taekwondoförbundet skapat en ny jämställdhetskommitté. I de andra tre förbunden, inte minst inom ridsportförbundet, har arbetet med jämställdhet pågått länge. Men vad har det åstadkommit? Här är ridsportens förbundsrepresentanter självkritiska. Kunskapen om könsmonstren inom denna sport är väl spridd. Intervjupersonerna reser emellertid frågan om den ökade kunskapen verkligen gjort skillnad. Uppenbarligen är det inte så enkelt som att ökad kunskap automatiskt leder till förändring.

När det gäller kopplingar mellan könsmonster och könsnormer, påvisade intervjuerna förekomsten av en rad uppfattningar både om de olika idrotterna och om de flickor och pojkar som deltar där, uppfattningar som också speglar könsmonstren. En viktig iakttagelse är att samtalen under intervjuerna, särskilt med förbundsrepresentanterna, icke desto mindre påverkades både av RF:s nya

mål om modellen ”triangel till rektangel”, som nämndes i inledningen, och av det skärpta tonläget gällande jämställdhetsmålen.

Diskussion

Syftet med kapitlet var att bidra med kunskap om under vilka förutsättningar flickor och pojkar deltar i föreningsidrott. En viktig fråga var hur olika idrotter utformas, bedrivs och uppfattas av deltagarna. Påverkar utformningen av verksamheten könsfördelningen? Mitt enkla svar på denna fråga är: ja, det finns starka indikationer på att olika idrotter förknippas med starka föreställningar om kön. Min bedömning är att det i stor utsträckning är mötet mellan idrottsverksamheternas ”måsten” och föreställningar om hur flickor och pojkar ”är” som producerar könsmönstren. I resultatavsnittet har jag kunnat konstatera följande:

1. Att jämställdhet och andra frågor om inkludering och mångfald på många sätt är betydligt mera aktuella inom idrottsrörelsen i dag jämfört med för 20 år sedan, men att det alltjämt finns en rad käpphästar bland idrottsledare som det kan finnas behov att göra upp med. Sådana handlar om:
 - a. Vad idrott ”är”, det vill säga starka uppfattningar om att verksamheten måste vara på ett visst sätt – underförstått: för att kunna producera internationellt gångbar toppelit.
 - b. Vad flickor och pojkar ”är”, det vill säga starka uppfattningar om att flickor och pojkar är på ett visst sätt – och att detta kan förklara varför könsmönstren är som de är, snarare än att det är mötet mellan idrotts- och könsnormer som skapar könsmönstren.
2. Att uppfattningen att flickor och pojkar helst ska vara tillsammans dominerar bland idrottsledare, förutom när träningen ”måste” prestationsoptimeras, när ungdomarna tävlar och när de kommer in i puberteten – således just vid de tillfällen då köns- och heteronormerna bäst skulle kunna utmanas.
3. Att *antingen* könsgemensam *eller* könsåtskild verksamhet i sig är mest inkluderande – och inte att de båda kan vara såväl inkluderande som exkluderande beroende på förutsättningarna.

4. Att könsmönstren är ett uttryck för hur flickor och pojkar anses vara ("är"), det vill säga något som en del idrottsledare inte vill befatta sig med (då blir det "könspolitik"), i stället för att acceptera att de redan från början är involverade i könspolitik och att det är mera konstruktivt att utforma denna på ett normkritiskt och inkluderande sätt när man ändå har chansen.
5. Att det är tabu för unga idrottare att påtala förekomsten av könsnormer som leder till orättvisor i idrottsverksamheter.

När det gäller den första punkten, att jämställdhet och andra frågor om inkludering och mångfald är mera aktuella inom idrottsrörelsen i dag jämfört med för 20 år sedan, uppfattar jag att detta hänger samman med tre påverkande faktorer:

- 1) Professionaliseringen av idrottsorganisationer
- 2) RF:s skärpta jämställdhetsmål
- 3) RF:s ambitioner om att gå "från triangel till rektangel".

De två sista faktorerna nämndes i kapitlets inledning. Jag antog redan från början att de kunde ha påverkat jämställdhetsarbetet. Den första faktorn upptäckte jag under resans gång, då flera av de tjänstemän jag mötte hade akademiska, ofta idrottsvetenskapliga, utbildningar som inneburit att RF:s mål och policyer numera är kända – och förstådda – på ett helt annat sätt än tidigare, och att tjänstemännen helt enkelt ser som sin uppgift att realisera dem.

En viktig fråga är likväl i vilken utsträckning mål och policyer kan bidra till att rucka på maktordningen, det vill säga om de kan rucka på idrotts- och könsnormer. Möjligen bidrar de mest till "ytpolering". Till exempel kan strategin "från triangel till rektangel" bidra till en mera positiv syn på jämställdhet och rekrytering av underrepresenterat kön, men i ett sammanhang där rekryteringen sker utan att de grundläggande normerna utmanas är det tveksamt om strategin på sikt bidrar till förändring.

Vilka rekommendationer kan jag då ge till idrottsrörelsen och andra med ett intresse av att utmana könsnormer och förändra könsmonster inom idrott? För det första tror jag att man måste ha klart för sig att könsmonster är svåra att förändra, åtminstone med enstaka insatser. De orsakas inte av enskilda faktorer, utan har uppstått till följd av flera historiskt grundade faktorer som sammanfaller i tiden.

Det finns motsvarande könsmonster annorstädes, till exempel i gymnasieskolans olika studieprogram, men även dessa har visat sig mycket svåra att påverka. Studier av könsmonster inom idrott påvisar att dessa påverkas av saker som sker i det omgivande samhället.²⁰ Tiden är, så att säga, mogen för förändring i vissa skeden, till exempel när kvinnor började tävlingsidrotta på bred front (1900-talets mitt), med lagbollspel (1960- och -70-tal), kampsport (1980- och -90-tal) och så vidare.

Samtidigt utgör de svårpåverkade yttre faktorerna ingen ursäkt för uteblivet jämställdhetsarbete. Naturligtvis går det att påverka saker och ting inom idrottsrörelsen – och i den lokala verksamheten! Intervjuerna i studien ger en vink om olika potentiella strategier:

1. Hjälpt idrottsledare upptäcka hur de redan i utgångsläget är insyltade i könspolitik, nämligen handlingar och praktiker som hämtar näring ur könsnormer. Det kan även handla om sådant som uttrycks av ren välvilja – men en hämmande sådan, till exempel att: ”Killar gör tio, men tjejer får göra fem.” Denna strategi hänger intimt samman med strategi nummer två.
2. Skapa incitament för att explicitgöra de idrotts- och könsnormer som präglar idrottsverksamheter. Eller med andra ord: hjälp unga utövare att lyfta på locket och uttala det förbjudna (som i fallet med badmintonflickorna). Denna väg går inte endast via ”positiva exempel”, en väg RF ofta valt, utan även via den kritiska dialogen.
3. Uppmärksamma föreningar som redan nu omfamnar förhållningssättet Vet – och vill påverka. De visar att det inte behöver vara farligt att hjälpa ungdomar att lyfta på locket och ett konstruktivt förhållningssätt till synpunkter på verksamheten från deltagarna.
4. Vidareutveckla de strategier som redan nu kan visa vägen i arbetet med att bryta könsmonster, exempelvis möjligheterna till dubbla medlemskap inom ishockey, ambitionerna att locka åskådare till syskon som tränar en viss idrott samt utökade möjligheter att delta i en idrott på olika nivåer och för olika syften (tävling, motion och rekreation). Det sistnämnda hänger samman med strategi nummer fem.

²⁰ Olofsson, 1989; Larsson, 2009.

5. Hjälp idrottsledare upptäcka hur det de tar för givet om sin egen verksamhet är *ett* sätt att organisera verksamheten, och att det ryms många förutfattade antaganden i detta, till exempel när det gäller vid vilken ålder elitsatsningen ska påbörjas, hur mycket barn och unga ska träna i olika åldrar, vad de ska träna, vilka de ska träna ihop med och, inte minst, i vilken utsträckning de får vara med och påverka verksamheten.²¹

De senaste 20 årens jämställdhetsarbete har burit frukt, men frukterna är ännu inte riktigt mogna. Mogna blir de först när idrottsledare är beredda att varsebli de normer de själva förkroppsligar *och* dessutom kan tänka sig att förändra verksamheten utifrån nya insikter. Det är min bedömning att idrottsrörelsen inte behöver fler goda exempel – sådana finns det tillräckligt många av; idrottsrörelsen behöver däremot problematisera varför så många accepterar sexistiska och homofoba uttryck trots att de vet att det inte är accepterat (läs: att man inte utan omsvep kan berätta om det i en intervju). Detta är nästa steg i idrottens jämställdhetsarbete. Låt barn och unga som Camilla och Cecilia i en badmintonförening i södra Sverige hjälpa idrottsledare bli medvetna om sina fördomar!

²¹ Jfr Eliasson & Andersson, 2014.

Referenser

- Connell, R.W. (1983). *Which way is up? Essays on sex, class, and culture*. London: Allen & Unwin.
- Eliasson, I. & Johansson, A. (2014). *Att sluta med idrott: En analys av avslutsprocessen och varför flickor slutar spela innebandy*. Umeå universitet: Pedagogiska institutionen.
- Gilligan, C. (1985). *Med kvinnors röst: Psykologisk teori och kvinnors utveckling*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Hedenborg, S. (2013). *Hästkavlar, hästtjejer, hästälskare: 100 år med Svenska ridsportförbundet*. Strömsholm: Svenska ridsportförbundet.
- Kempe-Bergman, M. (2014). *Man talar om jämställdhet*. Doktorsavhandling. Stockholm: Gymnastik- och idrottshögskolan.
- Larsson, H. (2001). *Iscensättningen av kön i idrott*. Doktorsavhandling. Stockholm: HLS Förlag.
- Larsson, H. (2009). Idrottens könsmonster – varför finns de? Vad handlar de om? *Svensk Idrottsforskning*, nr. 1, s. 11–15.
- Larsson, H., Fagrell, B. & Redelius, K. (2009). "Queering physical education: Between benevolence towards girls and a tribute to masculinity". I *Physical Education and Sport Pedagogy*, vol. 14, nr. 1, s. 1–17.
- Linghede, E. (2014). Heteronormativitet och gränsöverskridanden inom elitidrotten. FoU-rapport 2014:5. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Linghede, E. & Larsson, H. (2013). *"Jag är en normal kille liksom": Att göras och göra sig till ridsportkille*. Strömsholm: Svenska ridsportförbundet.
- Nationalencyklopedin. Norm.
<http://www.ne.se/norm>. (Hämtat 7 januari 2018.)
- Olofsson, E. (1989). *Har kvinnorna en sportlig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet*. Umeå universitet: Pedagogiska institutionen.

Riksidrottsförbundet (2009). *Idrotten vill: Idrottsrörelsens idéprogram*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Riksidrottsförbundet (2016). *Idrotten i siffror 2016*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

http://www.rf.se/globalassets/riksidrottsforbundet/dokument/statistik/idrotten_i_siffror_sisu_2016.pdf. (Hämtad 7 januari, 2018)

Riksidrottsförbundet (2018a). *Jämställdhetsmål*.

<http://www.rf.se/jamstalldhet/jamstalldhetsmal>. (Hämtad 7 januari, 2018.)

Riksidrottsförbundet (2018b). *Idrottens strategiarbete*.

<http://www.rf.se/Strategi2025/Idrottensstrategiarbete>. (Hämtad 7 januari, 2018.)

Young, I. M. (2000). *Att kasta tjejkast: Texter om feminism och rättvisa*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.